

vissza Magyarországra, Vitéz János tulajdonába. Összességében mindez, bár a krónikák közti egyezések nyomán vélt ősgeszta egykori meglétét megkérdőjelezi, a krónikaváltozatoknak az eddig véltnél nagyobb számát, ezáltal a középkori magyarországi történeti érdeklődés intenzívebb voltát sejteti.

A „Historiográfia” témakörén belül Thoroczkay Gábor kissé talán rendhagyó, de bizonyos szempontból hiánypótló írásában (639–645.) Romsics Ignác közelmúltban megjelent historiográfiai összefoglaló munkáját (*Clio* bűvöletében. Bp., Osiris, 2011.) egészíti ki. Thoroczkay szerint ugyanis a tárgyalt munka, minden érdeme ellenére középkorász szempontból kissé felemásra sikeredett: számos, a hazai medievisztikában jelentőset alkotó, nemzetközileg is ismert és elismert középkorkutató életművét ismerteti kissé egyoldalúan (pl. Szentpétery Imre, Deér József, Györffy György, Kristó Gyula, Fügedi Erik, Engel Pál, Kubinyi András), vagy éppen teljességgel említés nélkül hagyja (pl. Karácsonyi János, Kumorovitz Lajos Bernát, Bolla Ilona, Gerics József, Bertényi Iván, Solymosi László). A tanulmány ezt a hiányt igyekszik pótolni.

A kötetet Draskóczy professzor úrnak a szerkesztők által összeállított, 1975–2011 közötti bibliográfiája (673–685.) zárja. Összességében elmondhatjuk, hogy a hat témakör és az azokban szereplő tanulmányokból összeálló színes középkortörténeti paletta híven tükrözik az ünnepelemek a középkori magyar történelem iránti — de nem egyszer még azon is túlmenő — szerteágazó érdeklődését.

Kálmán Dániel

ADEL, BURG UND HERRSCHAFT AN DER „GRENZE”: ÖSTERREICH UND BÖHMEN

*Beiträge der interdisziplinären und grenzüberschreitenden Tagung in Freistadt,
Oberösterreich, 26. bis 28. Mai 2011.*

(Studien zur Kulturgeschichte von Oberösterreich 34. Folge)

Klaus Birngruber, Christina Schmid (Hrsg.), unter Mitarbeit von Herwig Weigl
Oberösterreichischen Landesmuseum, Linz, 2012. 240 o.

NEMESSÉG, VÁR ÉS URADALOM A „HATÁRON”: AUSZTRIA ÉS CSEHORSZÁG

A Felső-Ausztria kultúrtörténetét bemutató kiadványsorozat első kötetét 1993-ban adták ki Linzben, 2012-ben pedig már a 34. kötet látott napvilágot az Oberösterreichischen Landesmuseum (Linz), az Institut für Österreichische Geschichtsforschung (Bécs) és az Institut für Realienkunde des Mittelalters und der frühen Neuzeit der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (Krems) közös gondozásában. A sorozat eddig megjelent kötetei általában egy-egy témával, felső-ausztriai érdekeltsgű történeti, művészettörténeti, illetve régészeti kérdéskörrel foglalkoznak, így többek között a felső-ausztriai szárnyasoltárokkal, a gabromagusi (Windischgarsten) római katonai erőd feltárásával, vagy a linzi torta különböző írott forrásokban megmaradt receptjeivel. Azonban 2007-től kezdve már egy-egy, a tartomány kulturális életét tekintve jelentős konferencián elhangzott előadások anyagait, előadásait is közreadják. Ebben a legutóbbi kiadványban a 2011. május 26–28. között Freistadtban tartott interdiszciplináris és határokon átnyúló, „*Nemesség, vár és uradalom a „határon”: Ausztria és Csehország*” címet viselő konferencián elhangzott előadások anyagát jelentették meg.

A konferencia gondolata 2006-ban fogalmazódott meg, mikor a felső-ausztriai tartományi múzeumok megvásárolták a középkori történelemmel és kultúrtörténettel foglalkozó Alfred Höllhuber több ezer darabot kitevő régészeti gyűjteményét. A professzor a Mühlviertel nevet viselő régióban működött, s gyűjteményének nagyobb része is erről a vidékről származik. A Mühlviertel Felső-Ausztria északi, északkeleti részén fekszik, vagyis az osztrák-cseh határ mellett, s a tartomány körülbelül egynegyedét teszi ki.

Az Oberösterreichische Landesmuseen nem csak azt vállalták, hogy gondoskodnak a tárgyak megőrzéséről, hanem kötelezték magukat arra is, hogy a professzor örökségét bemutatják és hozzáférhetővé teszik a kutatók és a nagyközönség számára egyaránt. Ebben a projektben több intézmény is részt vett a múzeumokon kívül, így az említett kremsi akadémiai és a bécsi egyetemi intézet, valamint a bécsi Naturhistorischen Museum. A közös munka során úgy döntöttek az

egy-egy intézmények munkatársai, lehetőséget kell biztosítani a szakemberek minél szélesebb körének arra, hogy az adott gyűjteménnyel kapcsolatban felmerült témákról bemutathassák kutatási eredményeiket, illetve megvitathassák a különböző módszertani szempontok alkalmazási lehetőségeit. Különösen jelentős, hogy a 2011-ben megvalósult konferencián nem csak osztrák, hanem cseh szakemberek is részt vettek. A szervezők célja kezdetektől fogva az volt, hogy az elhangzott előadásokat nyomtatott formában közreadják, s ezáltal az újabb kutatási eredmények ne csak szakemberekhez, hanem a nagyobb nyilvánossághoz is eljuthassanak.

A konferencia alatt az osztrák és a cseh szakemberek tehát nem csak szűkebb szakmai problémákat vitattak meg, hanem két módszertani kérdéskört is. Az egyik arra próbálta megtalálni a választ, hogy a középkori régészet és az írott szövegek alapján dolgozó történettudomány hogyan tudna hatékonyan együttműködni, míg a másik arra irányult, hogy a különböző nyelvtérületekről származó és különböző kutatási háttérrel rendelkező szakemberek miképp tudnának jobb és gyümölcsözőbb kapcsolatokat kiépíteni egymással. A kötet előszavát író, középkori történettudomány és régészet szakemberekkel foglalkozó Karl Brunner osztrák történész szerint az együttműködés hatékonyságára azért is szükséges nagyobb hangsúlyt fektetni, mert a különböző országokban egymástól eltérő lehet a terminológia használata, valamint szintén eltérések mutatkoznak a kutatási körülményekben és az eredmények interpretációjában is. A párbeszédet a professzor szerint az egyes építmények funkciói meghatározásának kérdéskörével lehet kezdeni, s ily módon lehet eljutni az egyes területek politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatainak meghatározásához.

A kötetben tizennégy tanulmány olvasható, közülük kilencet cseh kutatók írtak. Azonos arányban található köztük történeti és régészeti témájú dolgozat. A tanulmányok egy angol nyelvű kivételével német nyelven íródtak, s mindegyik végén rövid, cseh nyelvű rezümé olvasható.

A kötetben szereplő első tanulmány szerzői Klaus Birngruber, Alice Kaltenberger, Thomas Kührtreiber és Christina Schmid, akik elsőként tanulmányozták Höllhuber professzor hagyatékát, s az ő feladatuk annak feldolgozása. Klaus Birngruber történész, középkori és kora újkorai történettudomány, a történelem segédtudományai és teológiával is foglalkozik, kutatási területei között szerepel IV. Henrik császár és I. Albert uralkodása, III. Ince pápa élete és munkássága. Alice Kaltenberger és Thomas Kührtreiber régészek, előbbi Felső-Ausztria középkori és újkori kerámiáit kutatja, utóbbi kutatási területe a középkori várak és anyagi kultúra, Christina Schmid pedig a Felső-Ausztriai Tartományi Múzeum munkatársa. A kutatócsoport tagjai egy, a konferencia megrendezésekor még futó projektről, annak előzetes eredményeiről tartottak beszámolót. Előadásukban kísérletet tettek a nemes, vár és határ középkori fogalmának meghatározására. A tanulmány bevezetőjében Alfred Höllhuber kutatásait mutatták be, valamint arra a problémára hívták fel a figyelmet, hogy a „nemesség” fogalom Felső-Ausztriában nem egyezik azzal, amivel Ausztria többi részén találkozhatunk. A történeti, írott forrásokból ismert adatokat ásatási eredményekkel egészítették ki, s ezek alapján próbálták meghatározni, mely esetekben lehet szó nemesi lakhelyekről. A kutatás középpontjába két kérdéskört állítottak: 1. Hogyan definiálható a nemesség fogalma Alsó-Mühlviertelben? 2. Hogyan értékelhetjük a „határ” fogalmát a nemesség kontextusában, illetve annak területeken átnyúló hatalomgyakorlása miatt? Határ alatt Birngruberék az őrgrofság — illetve a későbbi Osztrák Hercegség — és a Cseh Fejedelemség, majd Királyság határát értik.

Megállapították, hogy a leletanyag alapján nem lehet egyértelműen elkülöníteni az elithez és a középhez tartozó személyeket. Az írott források tanúsága szerint ugyanakkor a várak tulajdonosai nem is voltak minden esetben nemesek. Ezt a helyzetet nevezték el a kutatók szürke zónának. Emellett a cseh kutatás úgy véli, a várépítkezések az ország területén csak a 13. században kezdődtek. Ezt a tézist a modern osztrák kutatás is alátámasztotta, miközben hangsúlyozta, hogy erősített udvarházak már léteztek, melyeket szintén nem lehet egyértelműen a nemességhez kapcsolni. A kevés fennmaradt írott forrás miatt azt sem tudjuk, hogy ezek pontosan milyen céllal épültek. A nemesség 11–13. századi fogalmát egyelőre tehát nem tudták egyértelműen definiálni. A másik kérdést illetően megállapították, hogy a késő középkorban nem lehet egy, Csehországot és Ausztriát stabilan elválasztó határról beszélni. A határvonal folyamatosan változott, közhíven az egymással vetélkedő hatalmi csoportok változó erőviszonyainak. A határvonalakat valószínűleg megpróbálták a természetes képződményekhez (folyók, hegyek) kötni, s ebben a folyamatban jelentős szerepet játszott az előkelők kísérete. A határok megszilárdulásában végül döntő jelentősége lehetett annak, hogy a 13. században az osztrák herceg megszerezte az Alsó Mühlviertelt, s megalapította Freistadt városát.

A második tanulmány szerzője Franz-Reiner Erkens német történész, kutatási területe a középkori választófejedelmek élete és a német egyházak, különösen a passauai püspökség politikai szerepe, története. Jelen cikkében a 11–14. századi passauai püspökségről, mint a Duna vonalától északra eső térség első territoriális hatalmáról írt, melynek a cseh és osztrák fejedelmek és nemesek voltak jelentős vetélytársai. Bár a püspökséget 739-ben alapították, csak a 11. században kezdett el teret hódítani a Dunától északra, először csak vallási, majd világi uralmi szempontból is. Erkens kutatásai szerint ennek oka, hogy a környéken a 11. században más egyházakat és kolostorokat is alapítottak a területen uralkodó hercegi család és a helyi nemesség tagjai is, s Passau így kívánta megőrizni előnyét és erőfölényét. Ekkor azonban már a helyi nemesség és a fejedelemség is jelentős konkurenciát jelentett a püspökség hatalmát és befolyását illetően. II. Henrik császár intézkedései csak erősítették Passau hatalmát, ugyanis ekkor a püspököt a püspöksége területén található kolostorok előjárójává tette, s a püspökség a kolostorokhoz tartozó földterületeket is megkapta. Erkens ezután rávilágít az ezt leíró oklevéllel kapcsolatos problémákra — nem maradt fenn belőle eredeti példány —, majd bemutatta, milyen hatalmi erők próbálták megszerelni a püspökség egyes területeit a 11–14. század során. A századok alatt az Osztrák Hercegség volt az, amely a püspökség szövetségese lett, s egymásnak többször is segítséget nyújtottak. Egy 1765-ös államközi szerződésben Ausztria megkapta a Dunától keletre eső területeket, így Passau uralma a tárgyalt területen véget ért.

A harmadik cikk írója, Sabine Felgenhauer-Schmiedt középkori településrégészettel foglalkozó osztrák régész. Terepi munkái során feltárta a középkori Sand települést, részt vett számos vár ásatásán is. A konferencián előadását „*Uralmi központok és nemesi székhelyek a 10–13. században Waldviertel északi részén*” címmel tartotta meg. A régészeti feltárások eredményei alapján arra próbált meg választ találni, mikor alapították a „*Nordwald*” nevű területen elhelyezkedő településeket, kik lakták ezeket, s lehet-e őket uralmi központként, illetve nemesi székhelyeként értelmezni? A tanulmányban Sand és Hard településeket, valamint Raabs és Ödengroßau várát mutatta be. A 926 és 929 közé keltezhető Sand erődített településnek tekinthető. Valamikor ezt követően, még a 10. században épül Raabs vára. Ezen adatok alapján a régióban már korán létezhetett egy központi hatalom, melynek köszönhetően felépült Raabs erőssége. A kutató a korai példákkal szembeállította a késő középkorban épült Ödengroßau várát és a két Hard települést. Bár Ödengroßauban még nem fejeződtek be a feltárások, az eddig előkerült falak, valamint a leletanyag alapján az ásató kisenemesi tulajdonban álló épületegyüttesként értelmezte a várat. A Kleinhardenb előkerült udvarház és leletanyaga szintén kisenemesi építetöt, illetve tulajdonost feltételezett.

A negyedik tanulmány szerzője Roman Zehetmayer osztrák történész, fő kutatási területe a középkori nemesség. Jelen kötetben megjelent cikke az írott forrásokra támaszkodva az alsó-ausztriai nemesség felépítésével foglalkozott a kezdetektől 1150-ig, külön tárgyalva a Waldviertel és a Weinviertel területét. Az időbeli határt azért határozta meg 1150-ben a szerző, mert 1156-ban már törvényben egységesítették a nemesek előjogait. Mindkét területen arra utalnak az írott forrásokban szereplő településnevek, hogy jelentős szláv lakossággal is számolni kell. A Waldviertelben a területet uraló grófok kezdték meg több hullámban saját embereik letelepítését, de az egyes településeken található bizonyos épületek keletkezését nem lehet egyértelműen a szláv előjárókhöz vagy a bajor nemesekhez kötni. Ugyanez érvényes a Weinviertelre is. Mindkét területen történtek királyi birtok-adományozások. A nem királyi alapítású települések esetében két típusról beszélhetünk: az egyiknél maga a nemes is helyben lakott, míg a másik esetben csak ritkán kereste fel birtokát. Emellett Zehetmayer megjegyezte, hogy északon viszonylag nagy számban képviseltették magukat az előkelők más területek népességéhez képest.

Az ötödik tanulmány írója Libor Jan cseh történész, kutatási területe a középkori cseh és egyetemes történelem, azon belül is az előkelők helyzete, életmódja. A szerző megfogalmazása alapján a cseh kutatásban ma uralkodó nézet szerint a 10. században a Přemysl-család tagjai voltak az első nemesek, bár ekkor még csekély politikai befolyással rendelkeztek. A 10. században kísérletet tettek saját területük növelésére, s egy várrendszer kiépítésével annak egyidejű megvédésére is. A 12. században ez megváltozott, s ezekből a nemesekből kialakult a nagybirtokosok köre – akik egyben magas rangú tisztségviselők is voltak. Az írott források csekély száma miatt pontosan nem ismert, hogyan, de a 11. és 12. században a tisztségek, így a nemesi rang is feltehetően apáról fiúra öröklődött. A 12. században az osztrák határ mentén, de a határtól távolabb fekvő cseh területeken a cseh földbirtokosok egy fa-föld szerkezetű erődítésrendszert (az ún. „*hradiskát*”) alakítottak ki. A 13. században ezeket felváltották a kisebb kővárak, melyeket vagy az

uralkodó építtetett, vagy ajándékozás révén egy nemes kapta meg a fa-föld szerkezetű erőssége(ke)t azzal a feltétellel, hogy kővárat épít új birtokára.

A következő cikk szerzője Elisabeth Gruber, osztrák történész. Kutatási területe a középkori településtörténet. *„Freistadt vára és városa a tartományurak, a nemesség és a polgárság között”* címmel tartott előadást a 2011. évi konferencián. A város történetét csupán az írott források tükrében vizsgálta. Freistadtot a 13. században említik először az oklevelek, 1251-ben II. Přemysl Ottokár kezére került. A város az osztrák hercegségek legfontosabb északi és déli kapcsolataival büszkélkedhetett. Itt ülésezett a tartományi bíróság, valamint a só- és vasbányászat tekintetében is fontos szerepet játszott. Rövid ideig pénzt is vertek itt. 1277-ben privilégiumait írásba foglalták, mely egyértelműen a várost lakó polgárságnak kedvezett. Így a város szabad királyi város lett, míg a vár továbbra is a tartományurak alá tartozott, azonban karbantartási költségeit a város lakosainak kellett fizetnie, s ez állandó konfliktusforrásnak számított a tartomány és a város vezetése között.

A hetedik tanulmány írója Rudolf Krajc cseh régész. Kutatási területe a középkor, azon belül is a várak, főként a Tábor-régió régészete. A konferencián elhangzott előadásában Tábor várának történetét mutatta be a királyi hatalmi központ alapításától a huszita város erődítéseinek kiépítéséig. A tanulmányban először az írott, majd a régészeti források eredményeit ismertette. Bemutatta a vár elhelyezkedését, a vár feltárásának történetét, köztük a legújabb régészeti feltárások eredményeit. A Tábor-régió belüli négy településsel (Chýnov, Bechyně Sezimovo Ústí és Tabor) behatóbban is foglalkozott. Chýnov és Bechyně kiemelt fontosságú települések voltak, hiszen már a 9. században léteztek, s korán uralkodói központnak számítottak a szerző szerint. Ezt követően, a 13. században Sezimovo Ústí vált fontos gazdasági központtá. Valószínűleg 1268 után, II. Přemysl Ottokár hatására Táborban valóban uralkodói központ létesült. A területen már több mint negyven éve folyó ásások eredményei alapján a régió két hullámban népesült be a 13. században, azonban az uralkodó halála (1278) után már nem töltött be központi funkciót. Az 1370-es években a tábori vár és a hozzá tartozó területek a Sezimovo Ústí is birtokló család kezébe kerültek. 1420-ig nem történt itt jelentősebb betelepülés – ezt a kutató írott és régészeti forrásokkal is alá tudta támasztani. Ekkor erődítették meg újra a várat, melyet csak 1452-ben kellett a huszitáknak feladniuk.

A nyolcadik cikk szerzője Robert Novotný, cseh történész. Fő kutatási területe a középkori nemesség és a huszita háborúk. Jelen tanulmányban a Rosenberger-család és a dél-csehországi nemesség történetén keresztül mutatta be a nemesi várak szerepét. A 12. században a Witigonok — cseh területen élő bajor eredetű nemzetség, melynek tagjai a passai püspökség szövetségesei is voltak — megkezdték saját birodalmuk kiépítését. Ezt a Přemysl-család tagjai nem hagyhatták figyelmen kívül, hiszen ellenfeleik osztrák és bajor nemesi családokkal is rokonságban álltak. A Witigonok megerősítették a jelenlétüket többek között a Mühlviertel területén is. Mivel II. Přemysl Ottokár uralkodása végén a cseh nemességgel sem ápolt jó viszonyt, a Witigonok — főként a Rosenberger-ág — megerősödtek. A nemesi családok várakat kezdtek építeni, de nem gazdasági vagy katonai fontosságú helyekre, hanem a politikai ellenfeleik váraitól, birtokaitól nem messze, hogy ezzel is demonstrálják a család hatalmát. A 13. század második felére így kialakult a várak hálózata, mely lehetővé tette a vidék ellenőrzését. A király hatalma így látszólag meggyengült a területen. A Rosenbergek jó viszonyt ápoltak az egy-egy várral rendelkező nemességekkel, akik feltehetően lekötelezettjeik is voltak. Ennek bizonyítéka, hogy 1412-ben bekövetkezett halála után Heinrich von Rosenberg végrendeletében 24 olyan várgróftól említ, akiknek garantálja, hogy utódai teljesítik az általa a várgrófok felé vállalt kötelezettségeket. Novotný kutatásai alapján a várak adminisztrációs központként, hálózatuk pedig kiváló kommunikációs csatornának is szolgált. Azonban a 15. század második felére a Rosenbergek és vazallusaik kapcsolata meggyengült, mivel az előbbieket nem álltak a husziták oldalára, s ez lassan a család hanyatlását is magával hozta. A tűzfegyverek elterjedésével a várak védelmi szerepe is csökkent. A városok kerültek előtérbe, hiszen egyrészt háború esetén nagyobb tömeget tudtak befogadni, másrészt — Novotný véleménye szerint — könnyebben elő tudták teremteni egy-egy erődítési munkálat költségeit, mint a nemesi családok.

A kilencedik tanulmány szerzője Zlata Gersdorfová, cseh régész, fő kutatási területe a középkor, illetve a középkori csehországi várak, erősségek. A tanulmánykötetben Krummau (Cesky Krumlov) várának kialakulásáról, valamint a várak hatalmat szimbolizáló és kultúrtranszfer szerepéről számolt be. Krummau vára Csehországban a prágai után a második legnagyobb erősség. Mivel a vár és a város története szorosan összekapcsolódik, a szerző sem kívánt kizárólag a várral

foglalkozni előadásában. A korai idősokkal kapcsolatban kevés írott forrás maradt fenn, így a régészeti és építéstörténeti megfigyelésekre és jelenségekre kellett hagyatkozni annak értékelése során. Az eddigi kutatások alapján a vár „Hrádek” nevű részét tartották a legkorábbinak. Azonban 2009-ben dendrokronológiai vizsgálatokat végeztek az épületrész faszerkezetein, s kiderült, azok mintegy hatvan évvel fiatalabbak, mint eddig feltételezték a korai palota és a torony tipológiai elemzése alapján. Gersdorfová az eddigi régészeti, történeti, építészeti és dendrokronológiai eredményekre támaszkodva kísérelte meg elkülöníteni a vár legkorábbi részét, illetve rekonstruálni az épület építéstörténetét. Ezek szerint a felsővár a legkorábbi. Gersdorfová a dendrokronológiai vizsgálatok elvégzése előtt három elméletet vizsgált meg. Az első tipológiai alapon keletkezte a várat, s e szerint a „Hrádek” nevű rész a legfiatalabb, a második szerint osztrák előképek alapján épült a vár, s a felsővár a legkorábbi, a harmadik elmélet szerint pedig a felsővár és a „Hrádek” négyzetes tornyai egykorúak. Van egy negyedik elmélet is, melyet kevésbé tartott valószínűnek a kutató, még pedig hogy a vár legkorábbi része a folyó másik partján, a mostani városközpont alatt található. Gersdorfová mindegyik elméletet alaposan megvizsgálta, s arra a következtetésre jutott, hogy a jelenleg rendelkezésre álló információk alapján még mindig nem tudjuk pontosan, hol volt Krummau urainak legkorábbi székhelye.

A kötet tizedik fejezetének szerzői Tomáš Durdík és Petr Chotěbor. Durdík régész volt, fő kutatási területeként a középkor, azon belül is Csehország várai jelölhetőek meg. Chotěbor szintén középkorral foglalkozó építész, fő kutatási területe a várak, erősségek. Közös tanulmányuk címe *„Erősségek és kisméretű várak, mint a kisméretű székhelyei Csehországban”*. A tanulmány bevezetőjében a szerzőpáros tisztázta, mit is ért pontosan erősség alatt. Felhívták a figyelmet az írott források problémáira, hogy sokszor várként és erősségként is említik ugyanazt az épületet. A probléma, hogy a tipikus cseh nemesi vár maga sem pontosan meghatározható, s formai megjelenése akár koronként és területenként is változhat. A cseh nemesi vár a szerzők szerint multifunkcionális építmény volt, nem csak lakás céljaira használták, hanem a gazdasági élet színteréként is szolgált, s végül reprezentációs szerepet is betöltött. A tanulmány második részében részletesen bemutatásra kerültek az egyes erősség-típusok, az erődítések jellegzetes elemei, konkrét példákkal illusztrálva.

A tizenegyedik fejezet írója Michael Rykl cseh kutató, fő kutatási területe a középkori építészet. A konferencián két 1490 körül emelt dél-csehországi nemesi erődítésről és ezek építéstörténetéről tartotta meg előadását. A két szóban forgó, egykorú, de egymástól teljesen eltérő kialakítású épület Sudkúv Důl és Cuknštejn, melyek 16. századi átépítései sem mutatnak egymással hasonlóságot. Rykl jelen tanulmányban nem kívánt az írott forrásokkal foglalkozni, csupán épületkutatási megfigyelésekre hagyatkozott, mivel az első forráscsoportot az e témában korábban már megjelentett publikációk részletesen feldolgozták. Rykl az épületek belső tere rendezését vizsgálta, s ezt hasonlította össze más csehországi nemesi székhelyekkel és városházákkal. A szerző alapvetően az épületkutatásban látta az eszközt az erősségek szerepének újraértelmezéséhez. Elmélete szerint az „építészeti nyomok” — így a terek és ablakok nagysága, fűthetőség, fekvés, a tér nagysága, stb. — segítségével meg lehet határozni az egykori funkciót. Sudkúv Důl esetében a kutatások egy újabb, a pincében történt régészeti feltárás kivételével a még álló falak, épületrészek újraértelmezésével foglalkoznak, Cuknštejnben azonban a bontási munkálatok tették lehetővé az újabb építéstörténeti megfigyeléseket. A tanulmányban külön mutatta be a két erősséget, helyzetét, fekvését, jelenlegi állapotát, s külön-külön foglalkozott az egyes, jól elkülöníthető építési periódusokkal, melyeket gazdag képanyaggal illusztrált, majd külön-külön foglalta össze az ily módon megszerzett ismereteket. Sudkúv Důl esetében két építési fázisról beszélhetünk, azonban nem állíthatjuk, hogy valaha reprezentációs szerepet töltött volna be, inkább mindig gazdasági funkciója lehetett. Rykl emellett feltételezte, hogy a tulajdonosok szerényebb igényei miatt nem jelentek meg itt a későbbi építési periódusban sem a reneszánsz építészeti jegyek. Cuknštejnben négy építési fázist tudott a szerző elkülöníteni. A későbbi fázisok esetében itt meghatározható volt, hogy az épület már reprezentációs szerepet is betöltött a lakófunkció mellett. Rykl szerint mindkét esetben megfigyelhető, hogy az építkezéseket mennyire befolyásolták a gazdasági és társadalmi körülmények.

A tizenkettedik cikk szerzőpárosa Vilém Knoll és Tomáš Karel. Knoll cseh történész, fő kutatási területe a kora újkori jogtörténet. Karel cseh régész, kutatási területe a középkori erődítések, várak. Előadásukat *„Várak Csehország és a Birodalom között. Az egerlandi nemesi székhelyek korábbi horizontjának újabb értékelése”* címmel tartották. Az Egerlandnak nevezett terület jelenleg Csehország és Németország határán található, történeti fejlődése a cseh területekhez ké-

pest nagyon specifikus — már a 11. századtól kezdve a Német Birodalom határvidéke volt — s így a csehországi viszonyokkal csak nehezen hasonlítható össze. A publikációban azokat a várakat mutatták be, melyek nemesi székhelynek is számítottak. Ehhez történeti, jogtörténeti, építésztörténeti, régészeti és természettudományos forrásokat, módszereket használtak fel a szerzők. Vizsgálták az egyes várak építéstörténetét, építési fázisait, a székhelyek mindenkori (pl. kezdetben uralmi, később gazdasági) funkcióit, politikai kapcsolatait. A tanulmány első felében bemutatták a terület pontos elhelyezkedését és földrajzi viszonyait, ismertették a betelepülési hullámokat, majd rátértek a területen található egyes erődítéstípusok ismertetésére, jól dokumentált konkrét példákkal.

A tizenharmadik tanulmány az egyetlen a kötetben, mely angol nyelven íródott. Filip Kasl cseh régész, fő kutatási területe a középkor, azon belül is a tájrégészet. Cikkében a nyugat-csehországi kis feudális települések és a bányászat kapcsolatáról számolt be. A Nyugat-Csehországi Egyetem régészeti intézete két erdőszült területen is folytatott kutatásokat, Radečben és a pilseni kerület déli részén. Mindkét helyszínen olyan települések maradványai kerültek elő, melyek a 15. század folyamán elpusztultak. Talajradar segítségével sikerült feltérképezni a területet, s az eredmények alapján kiválasztani a legígéretesebb ásatási helyszíneket. Ezek alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a települések lakosai vasbányászattal foglalkoztak. A kutatások során kisebb erősségeket is azonosítottak, melyeket nem említene az írott források, így Kasl feltételezte, hogy ezeket maguk a bányászok építhették és használhatták. A szerző külön tárgyalta a két lelőhelyet, azonban mindkét területen három objektumtípus volt meghatározó: egyedülálló gödrök, gödör csoportok és maguk a bányák.

A tizennegyedik, egyben utolsó tanulmány szerzője Jan Klápště, cseh régész, fő kutatási területe a középkor, azon belül is a tájrégészet. Jelen tanulmánya „*Nemesség, vár és uradalom – a cseh medievisztika egy örök vitakérdése*” címmel jelent meg. Klápště véleménye szerint a cseh középkori régészet egyik fő vitatémája a helyi nemesség időbeli megjelenésének kérdése. Tanulmányának fő célja maga a problémakör, illetve a kérdésre adható lehetséges válaszok bemutatása volt. A munka első részében a csehországi helyi nemesség megjelenésének kezdeteit vizsgálta fel. Eszerint a 12. századtól fogva beszélhetünk biztosan földbirtokos cseh nemességről, bár egyes írott adatok alapján már a 11. század második felétől kell létezésével számolni – ezen a ponton Klápště az egyházak nemesei által történő támogatását, az adományozásokról fennmaradt kevés forrást említette meg. A cseh művészettörténet ugyan a kutatás jelenlegi állása szerint a nemesség 11. századi megjelenésével számol, de ezt a többi kutatási terület — a történeti és régészeti források vizsgálata révén nyert — eredményei jelenleg még nem erősítik meg. Klápště a kérdés eldöntését a történeti, régészeti adatok és a természettudományos vizsgálatok, mint például a dendrokronológia együttes felhasználásával látta eldönthetőnek. Emellett felsorolta, melyek a korai nemesi udvarházak ismertetőjelei (így az erődítés módja, felhasznált nyersanyag, belső elrendezés, az udvarház és a templom egymáshoz viszonyított helyzete, stb.). A tanulmány második felében két konkrét példán, Neuhaus és Riesenburg két nemesi tulajdonú várán keresztül mutatta be a kérdéskört. A publikáció harmadik részében megemlítette azokat a problémákat, amelyek miatt végül szinte lehetetlen eldönteni ezeket a vitákat. Bár rendelkezésre állnak írott, építészeti és régészeti források, ezek interpretációja közben nem lehet kizárni minden hibalehetőséget. Emellett az alkalmazott módszerek különbözősége miatt is eltérő eredményeket kaphatnak a kutatók egy-egy témában. A megoldásra a szerző csak egyetlen módot látott: ha mindenki egyszerre több kutatási módszert is felhasznál, s munkája során átlépi az egyes tudományterületek által évtizedekkel korábban kialakított határokat.

A freiburgi konferencia anyagát feldolgozó kötet sokszínű, új szemléletet hordozó tanulmányokat közöl úgy a történeti, mint a régészeti témakörökben. A régészettel foglalkozó cikkek képanyaga gazdag, igényes, s a történeti tanulmányokat is számos térkép, szemelvény színesíti. Az egyes cikkek után minden esetben részletes bibliográfia olvasható. Az egyes szerzők címe, elérhetősége megtalálható a kötet utolsó oldalain, így téve könnyebbé a szakmai kapcsolatfelvételt. A kiadvány eredeti két célja közül azonban csak az egyiket érte el. A szaknyelv elkerülhetetlen használata és egyes témák nem feltétlenül alkalmasak arra, hogy a nagyközönség számára hozzáférhetőbbé tegyék a konferencián tárgyalt területek régészetét és történelmét. A munka ugyanakkor szakmai szempontból hiánypótló, hiszen új szemszögből és új módszertannal közelíti meg az egyes kutatási témákat, s felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy napjainkban mennyire fontos az egyes kutatási területek eredményeinek összevetése, illetve a kutatási témák komplex vizsgálata.